

Jiografia ya Binadamu kama Mtaimbo Endeshi wa Anthroposenia katika Riwaya za *Bustani ya Edeni, Vipuli vya Figo, Mafuta na Walenisi*

Waithiru Kago Antony¹

Ikisiri

Makala hii inashughulikia jiografia ya binadamu kama mtaimbo endeshi wa anthroposenia katika riwaya za Emmanuel Mbogo: *Bustani ya Edeni, Vipuli vya Figo*; na za Katama Mkangi: *Mafuta na Walenisi*. Riwaya hizi nne zilisomwa kisha data zilitongolewa mintarafu ya kusudi la makala hii. Suala la anthroposenia lilichanganuliwa katika misingi ya kipindi ambacho taathira yake ingalipo na inaendelea kuwanda kiwakati katika maisha ya binadamu. Lengo kuu la makala hii ni kujadili namna janibu mbalimbali anazoishi na kuzitawala mwanadamu zilivyo na jukumu la kuhimili uendeshaji wa anthroposenia mbele, hususani za Afrika, tofauti na mabara mengine tajiri kama vile Uropa na Marekani. Nadharia ya Uhakikimazingira iliongoza uhakiki wa data za makala hii. Matokeo ya utafiti yanadhihirisha kwamba janibu fukara duniani huimarisha na huwa mtaimbo endeshi wa anthroposenia kuliko zile zenye ukwasi. Waandishi wamefanikiwa kudhihirisha wazi kuwa viongozi wa mataifa tajiri wanaelewa hili na hivyo wanayachafua na kuyaharibu zaidi mazingira ya mataifa fukara kuliko yao wenyewe.

1.0 Utangulizi

Baadhi ya wanazuoni wanashikilia msimamo kuwa fasihi kama sehemu ya utamaduni wa jamii ina dhima ya kuielimisha, kuelekeza na kuitahadharisha mintarafu ya wakati, mahitaji na haja za kila siku za binadamu (Chacha, 2003; Wamitila, 2010; Mbatiah, 2019; Waithiru, 2019 na Waithiru na wengine, 2021). Ingawa riwaya ya Kiswahili haina historia ndefu ikilinganishwa na riwaya za Kiingereza kwa mfano, huwa na nafasi muhimu na kubwa katika kuwasilisha maudhui makuu na msingi kwa jamii husika kwa njia nyepesi na madhubuti (Wamitila, 2002, 2003, 2010; Collins, 2014). Hivyo, uhakiki wa riwaya huwa na nafasi nzuri ya kuifafanulia, kuielimisha na kuihamasisha jamii juu ya masuala yenye uwezo wa kuathiri utamaduni wa jamii, kwa njia hasi au chanya (Wafula na Njogu, 2007; Waithiru, 2022b; Waithiru, 2025a).

¹ Mhadhiri Msaidizi, Chuo Kikuu cha Laikipia, Kenya.

Baruapepe: kagoantony3@gmail.com

Leksia anthroposenia katika makala hii inarejelea kipindi ambacho taathira yake ingalipo na inaendelea kuwanda kiwakati katika maisha ya binadamu. Hili linawiana na kauli ya Clark (2015), Moore (2015; 2016; 2017; 2018) na Coughlin na Gephart (2020) kuwa anthroposenia ni kipindi katika historia ya binadamu, ambacho taathira yake ingali inaendelea kuwanda kiwakati katika maisha ya binadamu, kinachotawaliwa na haja na mahitaji ya kimazingira. Fasihi ya mazingira huwa na nafasi kubwa katika kuyahifadhi na kuyatunza mazingira. Katika makala hii jiografia ya binadamu ilidhihirika kuwa mtaimbo endeshi wa anthroposenia kama wanavyodhihirisha wazi watunzi wa riwaya nne teule katika misingi ya kiuhakikimazingira. Mtaimbo endeshi hutuma nguvu kutoka kwenye injini kwenda kwenye magurudumu katika gari lenye mzunguko wa magurudumu. Hivyo, husaidia kuhamisha nguvu na nishati ya mzunguko, kuruhusu magurudumu kugeuka na gari kusonga mbele au kurudi nyuma. Kwa misingi hii, mazingira ya binadamu huchangia kukuza na kuendeleza madhara ya anthroposenia moja kwa moja hadi kwenye mazingira kwa ujumla, viumbe vilivyomo hai na visivyo hai mtawalia. Nadharia ya Uihakikimazingira huwa mwafaka na madhubuti katika uhakiki wa kazi za kifasihi katika misingi ya kimazingira (Glottelty na Fromm, 1996; Garrard, 2004; Waithiru, 2025b). Katika sehemu inayofuata, makala hii imejadili jiografia ya binadamu kama mtaimbo endeshi wa anthroposenia katika riwaya teule za Kiswahili: *Bustani ya Edeni* (2002), *Vipuli vya Figo* (1996), *Mafuta* (1984) na *Walenisi* (1995).

2.0 Msingi wa Nadharia ya Utafiti

Utafiti huu uliongozwa na misingi mikuu minne ya Nadharia ya Uihakikimazingira. Nadharia hii iliasisiwa na Glottelty na Fromm (1996) ambao wanasistiza kuwa Nadharia ya Uihakikimazingira huchangia kwa kiasi kikubwa katika uhakiki wa matini za fasihi kwa kujikita kwenye viambajengo vya ugiligili, uhusiano na uathirianaji baina ya binadamu na mazingira anayoishi na kuyatawala. Waithiru (2022a na 2022b), Ballard (2023), na Garrard (2023) wanafafanua kuwa uhakiki wa kimazingira hupambanua mikabala, mielekeo na maoni mbalimbali ya namna fasihi ya kimazingira inavyoangazia changamoto zinazoyakabili mazingira kila uchao katika mfumo wa anthroposenia. Misingi iliyoongoza uchanganuzi huu ni pamoja na uongozi mbaya, uwezo na kifo, maendeleo endelevu na utandawazi. Clark (2015), Coughlin na Gephart (2020), Filipova (2023) na Waithiru (2025b) wanaeleza kuwa kuna haja ya kushughulikia anthroposenia katika misingi ya kiuhakikimazingira, kwani anthroposenia isipotatuliwa ina uwezo wa kumwangamiza binadamu pamoja na mazingira yake kwa mkupuo mmoja.

3.0 Methodolojia

Makala hii ni matokeo ya utafiti wa maktabani. Mtafiti alidurusu makala nyingine ya kitaaluma, tasnifu zinazojadili suala la anthroposenia na kwenye mitandao na

tovuti mbalimbali ili kupanua uwanda wa uelewa kuhusu mada ya utafiti. Riwaya nne za Kiswahili zilisomwa kwa kina kisha data ilitongolewa mintarafu ya lengo la makala hii. Muundo wa utafiti uliotumiwa ni ule wa kimaelezo ambao hujihusisha na kuchanganua data za utafiti pasipo kubadilisha vibadala (Yin, 2014). Data zilikusanywa kwa kutumia mbinu ya upekuzi-changanuzi wa yaliyomo katika matini teule. Uchanganuzi wa data ulihusisha mbinu ya kitaamuli kwa kuwa utafiti husika si wa kitakwimu. Mtafiti alitumia sampuli matilaba katika uteuzi wa sampuli na hivyo, riwaya za *Bustani ya Edeni*, *Vipuli Vya Figo*, *Mafuta na Walenisi* ziliteuliwa kwa kudhamiria kutokana na kazi hizo kusheheni mambo mengi yanayohusu anthroposenia. Mvumbi na Ngumbi (2015) wanasisitiza kuwa sampuli matilaba huweza kuwa muhimu sana katika hali ambayo suala la msingi kwa mtafiti ni kufikia sampuli lengwa kwa urahisi na haraka.

4.0 Mjadala wa Matokeo ya Data za Makala

Katika sehemu hii suala la jiografia ya binadamu kama mtaimbo endeshi wa anthroposenia limejadiliwa kwa kina kama lilivyodhihirika katika riwaya nne teule. Lengo kuu la suala hili ni kujadili mchango wa jiografia ya binadamu katika kukuza na kuendeleza anthroposenia kupitia mazingira ya binadamu. Mjadala huu uliongozwa na kutawaliwa na misingi mikuu minne ya Nadharia ya Uhakikimazingira ambayo ni uongozi mbaya, uwezo na kifo, maendeleo endelevu na utandawazi.

4.1 Jiografia ya Binadamu

Jiografia ni leksia ambayo inarejelea eneo analoishi binadamu kama aina ya anthroposenia katika makala hii. Jiografia ya binadamu inawakilisha janibu anazoishi na kuzitawala binadamu. Mihimili iliyoongoza uchunguzi wa jiografia ya binadamu kama mtaimbo endeshi wa anthroposenia ni pamoja na kifo na uwezo, uongozi mbaya, maendeleo endelevu na utandawazi. Uchanganuzi huu unajikita katika vigezo vya shughuli za kiuchumi, uongozi na utawala dhalimu, utambulisho tepetevu, uchafuzi wa hewa na mahakama na janibu za binadamu.

4.1.1 Shughuli za Kiuchumi

Katika jamii yoyote ile, suala la uchumi huwa nyeti na muhimu katika maisha ya watu. Shughuli za kiuchumi za jamii zinazofafanuliwa na watunzi wa riwaya teule katika makala hii zinadhihirisha madhara ya mazingira machafu kwa wanajamii wenyewe. Kwa mfano, katika janibu zinazopalilia mmomonyoko wa udongo, wakulima wadogowadogo hulima kandokando ya barabara. Mbali na kuhatarisha maisha yao na wale wanaotumia barabara, wao huvuta hewa ya kaboni inayotoka kwenye moshi wa magari yanayopita barabarani. Kwa mfano, Bilali wakitoka jijini Nomila kuelekea Mji wa Siza katika riwaya ya *Bustani ya Edeni* waliwapita wanawake na wanaume walioonekana wakivuna mahindi huku miili yao ikipigwa

kwa manyunyuyu na ubaridi wa kipupwe kandokando ya barabara. Benzi lile linapishana na magari mengine mengi yanayopita kwa kasi kuelekea jijini Nomila. Kwa mujibu wa mwandishi Mbogo katika riwaya ya *Bustani ya Edeni* kupitia mhusika Bwana Abdula pamoja na Mkurugenzi wa *The Trans-American Chemical Products* anadhihirisha kuwa, Bara la Afrika ni eneo linalotumiwa na mataifa tajiri ya Marekani na Uropa kuendeleza na kukuza uchafuzi na uharibifu wa mazingira. Mkurugenzi wa *Trans-Chemi* kama wanavyofupisha katika maongezi yao, pamoja na Bwana Abdula wanaeleza kuwa, matayarisho kabambe yalikuwa yamefanywa kabla ya Bwana Abdula kukijenga kiwanda kile cha kemikali cha Sagasaga. Hii ni ithibati tosha kwamba kabla ya mataifa tajiri ya Marekani na Uropa kuyanajisi mazingira ya Afrika, Asia na Latini Amerika kupitia shughuli zao za kiuchumi, huwa wanafanya utafiti kabambe. Utafiti huu huwahakikishia kuwa janibu hizi ni mwafaka kwa kupalilia uchafuzi na uharibifu wa mazingira kwa ujumla. Hali hii hufungamana na nguzo ya uwezo. Hakika, mataifa tajiri huyatumia mazingira ya mataifa duni kwa manufaa yao huku yakiyapujua mazingira ya mataifa hayo kwa vipimo na viwango vya kiulimwengu.

Maeneo duni kama vile barani Afrika, matajiri huwekeza bila kuzingatia madhara ya biashara zao kwa wenyeji na mazingira ya Afrika. Kwa mfano, Mkurugenzi anafafanua kuwa katika nchi za Afrika, udhalimu, uchafuzi na uharibifu wa mazingira hushamiri kwa gharama ndogo na bila vikwazo vyovyote. Anataja kuwa faida ambayo wangeipata ingekuwa kubwa sana, hasa ikizingatiwa kuwa wangetumia fedha kidogo kuwalipa wafanyakazi bila kuzingatia sheria na itikadi za viwanda. Anadhihirisha hili anaposema katika *Bustani ya Edeni* kuwa, “*In fact*, kwa kutumia *cheap labour*, huko Afrika tutakuwa tunatengeneza fedha nyingi zaidi” (uk. 49). Katika nchi za Afrika hasa, serikali, uongozi na utawala huzembea na hutawaliwa na ubinafsi, tamaa, ufasidi na utowajibikaji na haya husababisha kuumia kwa wananchi kutokana na uchafuzi na uharibifu wa mazingira katika maeneo yenye ulofa wa hali ya juu. Hali hii inlandana na msingi wa uongozi mbaya katika Nadharia ya Uhakikimazingira. Ingawa inawiana na msingi wa maendeleo endelevu moja kwa moja, hatimaye inadidimiza maendeleo hayohayo kwa mkupuo mmoja.

4.1.2 Uongozi na Utawala Dhalimu

Uongozi na utawala dhalimu hushamiri sana katika janibu fukara zinazoongozwa na kutawaliwa kupitia mifumo ya udikteta na inayokiuka haki na usawa (Waithiru, 2025a). Mataifa mengi barani Afrika huongozwa na kutawaliwa na viongozi ambao ni vikaragosi wa viongozi wa mataifa tajiri yenye uwezo. Kwa ujumla, sehemu hii iliongozwa na msingi wa uongozi mbaya wa Nadharia ya Uhakikimazingira. Mkurugenzi wa *The Trans-American Chemical Products* katika *Bustani* anadhihirisha hili anapoeleza kuwa, “... serikali za kule viongozi wake bado wamelala. Si kama hapa kwetu. ... Hapa kwetu tunalazimika kufuata sheria

zote za WHO ... *And that is damn expensive*” (uk. 49). Hili linadhihirisha kuwa viongozi wa mataifa tajiri ya Uropa, Marekani na kwingineko huwawajibikia na kuwasikitikia wananchi wao na hukemea kila mtu, kitu au hali inayoweza kuchangia uharibifu na uchafuzi wa mazingira. Hii ni kwa sababu, katika mataifa haya tajiri, tofauti na yale fukara ya Afrika, wawekezaji katika viwanda hufanya bidii kufuata sheria zote za Shirika la Afya Ulimwenguni, kama vile usalama wa wafanyakazi, bima zao, mishahara au malipo sawa na makubwa bila ubaguzi, pamoja na kuweka mitambo maalumu ya kuzuia ajali kwenye viwanda. Isitoshe, Mkurugenzi anaongeza kuwa katika janibu za Afrika, hakuna sheria ambazo hufuatwa wala kuzingatiwa na hivyo kupalilia uchafuzi na uharibifu wa mazingira ya Afrika kwa jumla. Anashikilia msimamo kuwa, faida inayoweza kupatikana katika mataifa fukara ya Afrika ni mengi sana. Hakika ni mengi lakini unajisi wa mazingira unakita mizizi na kushamiri kote kupitia uchafuzi na uharibifu wa mazingira wenye madhara ya kiwango na kipimo cha kiulimwengu.

Uongozi na utawala dhalimu hutoa leseni za ujenzi wa viwanda vya maangamizi kwa watu na mazingira yao. Mathalani, baada ya kamati ya kutoa leseni za ujenzi pale mjini Siza kutoa leseni ya ujenzi wa kiwanda cha *Sagasaga Chemical Industry* katika *Bustani*, walalahoi wachache waliopata fursa ya kupata ajira kiwandani waliumia na kuhatarisha maisha yao kutokana na ukosefu wa vifaa vya kujilinda wakati wa kupakia na kutayarisha kemikali za aina tofautitofauti. Mfano mzuri ni pale Yusuf anapokutana na Jonalisti mule kiwandani, analalamika kuwa maisha yao kama wafanyakazi yalikuwa ya taabu na kazi yenyewe ilikuwa hatarishi. Alipotoa kofia yake ya kibaraghashia na kuinama, alimwonesha Jonalisti vidonda alivyokuwa navyo kichwani na punde tu aliposikia mtu akija alivaa tena kofia yake harakaharaka. Yusuf anamweleza Jonalisti katika *Bustani* kuwa, “Sisi wanyonge tunawategemea nyinyi vijana mliosoma. Hawa watu hawajali kutupa vifaa vinavyohitajika kwa usalama wetu dhidi ya madawa ya sumu” (uk. 20). Hapa inadhihirika kuwa elimu bora ni ala nzuri ya kukabiliana na uharibifu wa mazingira kutoka kwa viongozi, matajiri na wananchi mtawalia. Hakika, hili linafungamana na nguzo ya uongozi mbaya ambapo viongozi hupandisha gharama ya elimu hivi kwamba idadi kubwa ya wananchi hushindwa kumudu elimu ya msingi. Hali hii huwafanya watu kuwa watumwa wa serikali na matajiri kwa jumla. Hii ndiyo sababu Yusuf anamategemea Jonalisti aliyesoma kuwatetea kupitia gazeti.

Mkurugenzi wa *Trans-Chemi* anakiri kuwa nchi za Afrika, Asia, Latini Amerika na hata Urusi, uongozi huwa hafifu na hupalilia uharibifu na uchafuzi wa mazingira. Anasisitiza kuwa viongozi wa mataifa haya ni bure tu na hawana nia wala mikakati ya kufifisha uchafuzi na uharibifu wa mazingira. Hili analidhihirisha Paruwanja anapomweleza Bwana Abdula kuwa, “Hata huko tunaweza kufungua matawi ya *Trans-Chem* tukapata *super profits*” (uk. 49). Aidha, alimsisitiza Bwana Abdula haja ya kukamilisha mipango yote ya ujenzi na upanuzi wa kiwanda cha kemikali cha Sagasaga. Bila tashwishi wala shauku

katika sauti yake anamweleza Bwana Abdula katika *Bustani ya Edeni* kuwa, “Kama ana tatizo-*fax me any time*. Lakini Siza, kufuatana na ripoti ya wataalamu wangu, *is the best place*” (uk. 49). Hivyo, kwa mujibu wa Mkurugenzi na wataalamu wake, mataifa ya Afrika, hasa mji wa Siza, ni eneo mwafaka la kukuza na kuendeleza uchafuzi na uharibifu wa mazingira kwa ujumla. Hali hii inawiana na kauli ya De Cristofaro na Cordle (2018) kuwa, anthroposenia hushamiri sana katika mataifa fukara ya Afrika kuliko mataifa tajiri ya Uropa, Japani, Ujerumani, Urusi na Marekani. Wasomi hawa wanaongeza kuwa, shughuli za kila siku za Waafrika na viongozi dhalimu ndizo zinazopalilia anthroposenia kila uchao.

Hata hivyo, ni vyema kutambua kuwa mielekeo na uelewa wa Waafrika dhidi ya anthroposenia huchangia pakubwa ukuaji wa anthroposenia katika maeneo yao. Mielekeo hiyo hukiuka ukuaji katika maeneo mengi. Vita dhidi ya anthroposenia katika janibu za Afrika vinafeli na kugonga mwamba kutokana na sababu kwamba, viongozi katika mataifa ya Afrika huwa vikaragosi vya mataifa tajiri ya Uropa, Marekani na mengine mengi, ambayo huzalisha na kulea sio tu uchafuzi na uharibifu wa mazingira bali pia mabadiliko hasi ya kudumu ya hali ya hewa na tabianchi. Kutokana na kuiga utamaduni wa Mzungu na kuupuuza wa Waafrika, bara la Afrika linakosa kujitambua na hivyo kurutubisha anthroposenia. Ugaji bubu huu huchangia madhara ya tabianchi na mabadiliko ya hali ya hewa, kama vile ongezeko la joto duniani, mafuriko, ukame, kuongezeka kwa nguvu na ukubwa wa dhoruba, kupotea kwa spishi za mimea na wanyama, kuharibika kwa mazingira ya bahari na mabadiliko ya mifumo ya ekolojia. Hili linawiana na kauli ya Head (2018) kuwa, madhara ya tabianchi na mabadiliko ya hali ya hewa huweza kusababisha madhara makubwa kwa afya ya binadamu, uchumi na mifumo ya ekolojia.

Katika janibu za Afrika, sheria hutumiwa kupalilia uchafuzi na uharibifu wa mazingira na kwa wakati huohuo kukabiliana nao. Kutokana na uongozi na utawala dhalimu, viongozi huratibu na kuhalalisha sheria za utumwa barani Afrika. Mara nyingi sheria hizi zinazotegemewa kuwalinda wananchi dhidi ya madhara ya mabadiliko ya hali ya hewa huishia kuyapalilia, kuyakuza na kuyahifadhi madhara ya mabadiliko hayo. Mathalani, katika kuendeleza uchafuzi wa mazingira, Wakili Lyakati anatumia sheria kukabiliana na adui wa unajisi wa mazingira ambao ni wananchi wa Siza kupitia akina Pasta Yona wa Yona. Bwana Abdula anamweleza Lyakati katika *Bustani ya Edeni* kuwa, “Najua itabidi Lyakati upambane naye mahakamani” (uk. 51). Mwenye kurejelewa kama wa kukabiliwana naye ni Wakili Mwaka ambaye hutumia sheria kuwatetea wanyonge na mazingira yao mahakamani. Kwa mfano, anawatetea wafanyakazi na wakulima wa kawaida na hivyo kwa njia hii huweza kukabiliana na wakala wa uharibifu wa mazingira mahakamani. Hivyo, ingawa sheria inatumiwa kuulinda na kuupalilia uchafuzi wa hewa na mazingira kwa ujumla, mara chache inatumiwa kuufifisha. Hili linadhihirisha kuwa kuna matumaini ya Bara la Afrika kukomaa kiuongozi na kiutawala siku za hapo baadaye.

Isitoshe, Jonalisti anafafanua uenezaji wa athari za mazingira machafu kwa viumbe kwa ujumla katika janibu za Afrika katika *Bustani ya Edeni* kupitia kumbukumbu yake kuwa, Wajerumani wanawaona Waafrika kama nguruwe. Nguruwe ni mnyama mnene na mfupi afugwaye mwenye pua kubwa na ndefu, miguu mifupi na mkia mfupi ambaye Waislamu hawali nyama yake kwa kuwa ni haramu (Mdee na wengine, 2015; TUKI, 2013 na 2014; Wamitila, 2022; BAKITA, 2022). Hivyo, kutokana na uongozi na utawala dhalimu, Wajerumani wanawadhalilisha na kuudunisha utu wa Waafrika wanapowachukulia kuwa kama nguruwe. Jonalisti anaongeza kuwa, Wajerumani wanalichukulia Bara la Afrika kama dampo la kumwaga taka za nyuklia na kuyachafua mazingira kwa wepesi. Ndiposa wananchi wa Siza wanashangaa jinsi Wajerumani wanavyowachukulia Waafrika kama funza tu na si binadamu. Kwa mujibu wa BAKITA (2015), funza ni mdudu mdogo ambaye huingia katika vidole vya miguu ya watu au viluwiwi vya nzi ambavyo huonekana katika uchafu, hasa katika vitu vilivyooza. Mdudu huyu hupatikana sana katika maeneo ya Afrika. Hivyo, Wajerumani wanalichukulia Bara la Afrika kama uchafu katika mazingira dhoofu. Aidha, kudhihirisha kuwa uchafuzi na uharibifu wa mazingira hushamiri katika janibu za Afrika na hufadhiliwa na mataifa tajiri ya Ulaya, Uropa, Marekani na kwingineko, Bwana Abdula na familia yake wanakimbilia nchi jirani wakiwa safarini kuelekea nchini Marekani baada ya kusababisha maafa. Madhara ya tabianchi na mabadiliko ya hali ya hewa barani Afrika yanadhihirika Paruwani pale ambapo usafi unajifunika na uchafu unajifunua. Kwa upande mwingine, maji hayanyweki; hewa haivutiki; chakula hakiliki – yote kutokana na madhara ya tabianchi na mabadiliko ya hali ya hewa. Madhara ya tabianchi na mabadiliko ya hali ya hewa yanashamiri katika mazingira yenye ufiadini, tamaa na ubinafsi-uchoyo. Baadhi ya waliokuwa wanashuhudia hukumu ya kifo ya Dzombo katika *Walenisi* wanashikilia msimamo kuwa, shetani pia hapendi watu wakijieleza sawa na viongozi wao katika mazingira yao ambao hupalilia uozo na maovu ya kijamii.

Jabali la Ujinga katika *Walenisi* linasawiri utumwa katika mataifa fukara ya Afrika kama zao la uongozi na utawala dhalimu. Mwandishi Mkangi anafafanua kuwa, maeneo alikotoka Dzombo, ujinga ulikuwa wa matofali ya sampuli nyingi tofauti. Ujinga unachangia uharibifu na uchafuzi wa mazingira kwa kiasi kikubwa, hasa katika nchi za Afrika. Dzombo katika riwaya ya *Walenisi* anapambanua kuwa, kulikuwako na ujinga ambao chimbuko lake lilitokana na maumbile kimwavuli, katika janibu za Afrika. Anasisitiza kuwa ulikuwa wa asilia na hivyo kila mwananchi alilazimika kuwa nao kwa kipindi fulani maishani mwake. Ujinga huu ni ule wa utegemezi wa kumtegemea binadamu mwingine. Katika bara la Afrika, mataifa mengi ni machanga yakilinganishwa na yale tajiri ya Ughaibuni tangu yapate uhuru. Kutokana na ujinga na ulofa, mataifa mengi ya Afrika hutegemea mataifa yaliyokomaa, tajiri na yenye uwezo ya Ulaya, Uropa, Marekani na mengine mengi kiuchumi, kisiasa na hata kijamii.

Aidha, mataifa mengi ya Afrika hukopa na kutegemea misaada ya chakula kutoka mataifa yenye ukwasi. Ingawa Dzombo anabaini kuwa taifa haliwezi kupevuka au kuendelea kwa njia yoyote bila kukabiliana na kulikwepa jabali hili, anasadiki kuwa jabali hili linapalilia utumwa barani Afrika zaidi likilinganishwa na mabara mengine. Hii ni kwa sababu, punde tu mataifa fukara yanapojinasua na jabali la ukopaji na utegemeaji kutoka kwenye mataifa kwasi ya Ulaya, hujikuta yakisongwa papo kwa hapo na changamoto za uhusiano wao na mataifa tajiri. Uhusiano wa kidiplomasia huwa muhimu sana katika kuchangia maendeleo endelevu, amani, uundaji na utekelezaji wa sera mwafaka, miundo msingi na ukuzaji wa chakula cha kutosha.

Hakika, ujinga huimarisha uchafuzi na uharibifu wa mazingira kupitia matumizi haramu ya rasilimali, kutokuwa na ufahamu wa athari za shughuli za kila siku na kukosa uelewa wa mbinu endelevu za kilimo, ufugaji na matumizi ya rasilimali asilia. Kwa upande mmoja, hili linafungamana na nguzo mojawapo kuu ya Nadharia ya Uhakikimazingira ya maendeleo endelevu. Hivyo, uchafuzi na uharibifu wa mazingira unarutubishwa kupitia njia tofautitofauti barani Afrika. Kupitia mhusika Dzombo, mtunzi Mkangi katika *Walenisi* anaeleza kuwa, “Alilokuwa akijua lilikuwa ni kwamba kila wakati binadamu alipojinasua kutoka kwenye ujinga wa maumbile, alijikuta akisongwa papo kwa hapo na ujinga uliotokana na uhusiano wa kijamii” (uk. 13). Hili linafungamana na kauli ya Oliver (2016) kuwa, mataifa tajiri huweza kudhalilisha na kuyanyonya mataifa fukara kupitia ushindani wa kiuchumi usio wa haki, udhibiti wa rasilimali, uwekezaji wa kimataifa na kuingilia mifumo ya kisiasa na kijamii.

Duniani, tofauti na kwa Wawalenisi, kunasawiriwa kama eneo lenye ubaguzi, utabaka, manyanyaso na dhuluma tele kama zao la uongozi na utawala dhalimu. Mwandishi Mkangi katika riwaya ya *Walenisi* anaeleza kuwa baadhi ya mambo ambayo huzalisha dhuluma duniani ni kama vile; ukosefu wa ajira, utafutaji wa ajira adimu, uajiri wa vibarua vya sulubu kama vile ajira kwa watoto barani Afrika (Maathai, 2009); na kufutwa kazi ovyo. Mtu-Wazo anafafanua kuwa jambo la kujidharau na la kutia aibu lilikuwapo wakati wa enzi ya Wachuna. Katika *Walenisi* anaongeza kuwa, “Ni wakati wa enzi ya Wachuna tu ndipo uchafu huu ulipochochewa” (uk. 111). Uchafu unaorejelewa hupalilia na kuendeleza uongozi mbaya katika mataifa mengi barani Afrika (Waithiru, 2019). Uchafu huu hupatikana sana katika janibu za Afrika. Ingawa uchafu wa uongozi na utawala huwaathiri viongozi moja kwa moja, wananchi na mazingira yao hunajisiwa kwa kiasi kikubwa. Viongozi hutoa leseni za kuruhusu ufyekaji misitu na ujenzi wa viwanda ambavyo huzalisha kemikali sumu kwa watu na mazingira yao.

4.1.3 Utambulisho Tepetevu

Kutokana na wananchi wengi katika mataifa fukara, kama vile ya Afrika, kusheheni ukabila, utabaka, na utamaduni ulionajisiwa na ule wa Ughaibuni, wao

hukosa utambulisho thabiti na badala yake huwa na utambulisho tepetevu. Ingawa si rahisi binadamu kujipa utambulisho maalumu kwa wepesi, upekee wa kila mja humsaidia kwa kiasi kikubwa kujitambua na kujizuzua kutoka bahari la kutojijua na kutojielewa (Nabea na Ngugi, 2012). Ndiposa, Bwana Abdula anafanikiwa kupata leseni, mahali na wafanyakazi pale mjini Siza bila vikwazo. Hili linadhihirishwa na mwandishi anapoeleza katika *Bustani* kuwa, “Kweli, Bwana Abdula alishinda vita, na leo Sagasaga inasafirisha na kusambaza madawa kote nchini na nchi za jirani” (uk. 49). Madawa haya yanachangia uharibifu wa hali ya hewa pamoja na kusababisha athari kubwa kwa mifumo ya ekolojia na huduma za mazingira katika utengenezaji wao, hususani katika mataifa ya Afrika. Mwandishi anaeleza kuwa, takriban asilimia hamsini ya maduka ya madawa ya *Sagasaga Chemist Shop* katika jiji la Nomila ni mali ya *Trans-Chem* na Bwana Abdula. Madawa haya wanauziwa wenyeji bila kuzingatia afya zao. Hili huchangia kuyahatarisha maisha ya wenyeji kwa kiwango kikubwa. Hali hii hufungamana na nguzo ya kifo ambapo baada ya binadamu kuyaangamiza mazingira yake husababisha maangamizi yake mwenyewe. Hakika, mabadiliko ya hali ya hewa yanaweza kuathiri uzalishaji wa chakula na kusababisha upungufu na kupanda kwa bei za vyakula.

Kutokana na utambulisho tepetevu, uchafuzi na uharibifu wa mazingira huabudiwa katika mataifa ya Afrika kutokana na viwango vikubwa vya ufukara wa mali, utambulisho, umoja, mawazo, dhana na mengine mengi yanayoweza kuepukika. Kupitia Sekretari wake Bwana Abdula, Magarita, inadhihirika kuwa uchafuzi na uharibifu wa mazingira hushamiri, hukaribishwa na hushangiliwa katika nchi za Afrika. Katika kiwanda cha Sagasaga, kwenye ofisi ya Bwana Abdula – inayoashiria ukoloni mamboleo barani Afrika – pesa nyingi zilikuwa zimetumiwa kutia nakshi samani za thamani kubwakubwa; masofa, mazulia, mapazia, meza, vimeza, makabati, sanamu, maua na vitambaa tofautitofauti. Kadhalika, inadhihirika kuwa, wanaozalisha mabadiliko ya hali ya hewa hujilinda dhidi yake kikamilifu katika janibu za Afrika. Mathalani, mwandishi anapambanua katika *Bustani ya Edeni* kuwa, “Na lililo muhimu zaidi; mitambo maalumu iliyozuia sumu za kemikali kuingia mle ndani” (uk. 50). Bwana Abdula ana mitambo ya kuzuia sumu za kemikali kuingia ofisini mwake ilhali wafanyakazi wake hawana vifaa vinavyofaa kwa usalama wao dhidi ya madawa yale ya sumu. Matajiri wanaowekeza katika mataifa ya Afrika hujilinda dhidi ya kemikali na sumu itokanayo na viwanda vyao huku wakiyaharibu na kuyachafua mazingira ya Afrika bila kujali madhara yake kwa wenyeji wala kizazi kijacho. Hili linashabihiana na nguzo ya uwezo na kifo. Hakika, matajiri huendeleza shughuli katika viwanda vyao ambazo huwasababishia Waafrika maafa kutokana na kuongezeka kwa magonjwa yanayohusiana na joto kama vile kiharusi cha joto. Aidha, mafuriko na ukame huweza kusababisha matatizo ya kiafya kutokana na upungufu wa maji safi na magonjwa yanayoenea kwa maji.

4.1.4 Uchafuzi wa Hewa

Uchafuzi wa hewa huwa kigezo kikuu katika upaliliaji wa anthroposenia (Waithiru, 2025b). Katika janibu ambazo viwanda hukiuka sheria za uhifadhi na utunzaji wa mazingira, uchafuzi wa hewa huwa jambo la kawaida. Madhara yatokanayo na uchafuzi huu huwa makuu na hasi mno. Uzalishaji wa dawa katika kiwanda cha Sagasaga husababisha uharibifu wa mazingira, hususani majengo marefu na mafupi ya Sagasaga. Kwa mfano, geti la kiwanda cha Sagasaga limeliwa na asidi kutokana na uharibifu wa hewa ya asidi inayochafua hewa na kuyaharibu mazingira. Uchafuzi wa hali ya hewa una madhara tele kwa mazingira na afya ya binadamu. Baadhi ya madhara hayo ni pamoja na matatizo ya kupumua, mvua ya asidi, kupungua kwa ozoni na mabadiliko ya hali ya hewa. Matokeo ya madhara haya huwa ni kifo.

Mbali na kifo kuwa msingi mmojawapo mkuu wa Nadharia ya Uhakikimazingira, ni nguzo kuu ya mazingira machafu na dhoofu, madhali bila kifo kushamiri; aidha kupitia ubaguzi, ulofa, maradhi, njaa, vita vya wenyewe kwa wenyewe, uongozi mbaya, vurugu dhidi ya mazingira, unyama na njia nyingine nyingi, uchafuzi na uharibifu wa mazingira hufifia. Mfano mzuri ni mle nchini Walenisi katika riwaya ya *Walenisi*. Hili linadhihirika kupitia mhusika Dzombo – ambaye mbali na kuashiria taifa, anaashiria umma unaonyanyaswa na kudhulumiwa – anayefanya safari ya kimawazo ya kujitathmini na kujihakiki na hatimaye anajivumbua upya kwa kutambua siri ya utu. Pale anamaizi asili ya jina *Mtu* kabla ya jina la kila mmoja mle Walenisi. Wimbo unaoimbwa na kila Mwalenisi unamfanya Mtu-Dzombo kulengwalengwa na machozi kwa furaha na uhuru wa kweli aliokuwa akiuhisi moyoni mwake. Dhana kwamba wimbo ule unaimbwa na kila Mwalenisi kwa kushikana mikono wakiwa katika duara inaashiria ukamilifu wa utu wao dhidi ya unyama nchini Walenisi.

4.1.5 Mahakama na Janibu za Binadamu

Kwa mujibu wa Ndalu na wengine (2014), Mdee na wengine (2015), BAKITA (2015) na Moseley na Otiso (2023), mahakama ni eneo ambalo kesi au migogoro husikilizwa na hakimumu au jaji na kuyatolea maamuzi. Maamuzi yanayotolewa mahakamani, hutarajiwa na kuaminiwa na watu kuwa ya haki na usawa. Hata hivyo, mtunzi Mkangi katika *Mafuta* anasawiri mahakama kama eneo linalosawiri; linalohifadhi; linalopalilia; linaloendeleza na kuukuza udhalimu kwa kuwaogofya, kuwahangaisha, kuwaonea na kuwahaini washtakiwa na washtaki wote kwa jumla. Mwandishi Mkangi anasisitiza kuwa mahakama yenye miraba ya kitabaka inazindikwa na sheria za kuulinda udhalimu. Hili linafanikishwa na uongozi wa mahakimu na mawakili wenye uzandiki, ulafi, ufiisadi na ulaghai wa hali ya juu. Jumba lenyewe linalohifadhi madhalimu katika istilahi ya kitafsida ya mahakama ni la mawe na tena la kutisha ili kuwaogofya wanyonge. Hii ni kwa sababu,

matajiri hawangepata muda wala fursa ya kubabaishwa na mahakama maadamu yenyewe ipo kuyalinda maslahi ya Wakwasi.

Mwandishi Mkangi katika *Mafuta* anaeleza kuwa, “Mahakama yaliyokaa kama ngome isiyosikia vilio vya watu walioko nje; na yenye lengo la kuwaogofya walionaswa tumboni mwake” (uk. 21). Hali hii ni sawa na iliyo kwenye *Walenisi* wakati Dzombo anahukumiwa kifo. Hakimu anaingia mahakamani mithili ya malaika wa mauti na kutekeleza jukumu lake kuu. Katama Mkangi anathibitisha hili anapoeleza kuwa, hakimu alipoketi aliegemeza miwani yake ya nusu glasi puani kwake, akamtazama Dzombo kwa ile sehemu iliyosalia na kumwamrisha asiseme. Ingawa nyakati zile mahakama hazikuwa zikizingatia kaida kwa lengo la kulinda au kutetea, wala kudumisha haki na uhuru wa binadamu, Dzombo anapigwa na butwaa la bumbuazi baada ya hakimu kumhukumu Dzombo kifo.

Mwandishi Mkangi anaeleza katika *Walenisi* kuwa, “... akatanabahi ... katika Ulimwengu mzima wa Walenisi ... Yeye tu ndiye aliyekuwa amesimama peke yake! ... bila kusita kupatoka mbio pale alipokuwa amesimama mpaka jukwaani” (uk. 215). Katika mahakama, dhuluma inapaliliwa kupitia ulaghai. Mtue anashuhudia katika *Mafuta* na kueleza kuwa, mahakama yenyewe ni ya kibedhahu na itishayo kuliko mizimu. Ikizingatiwa kwamba mizimu hutumiwa na tamaduni mbalimbali, hasa baina ya jamii za Afrika kuhifadhi historia, utamaduni na mazingira yao (Howarth, 1996), janibu za mahakamani zinazoelezewa basi zinaasi desturi hii na kuinajisi kwa kuitumia kuendeleza woga na maangamizi kwa uhai wa binadamu. Ni maeneo ambayo, Mtue anakiri katika *Mafuta* kuwa, ni mahakama ya uongo ambao punde tu unapojidhihirisha ukweli aghalabu hujitenga (uk. 21). Uongo unakuza na kuendeleza udhalimu.

Katika misingi hii ya uzandiki wa ulaghai, udhalimu na maangamizi vinashamiri. Tofauti na *Walenisi* ambapo Wawalenisi wanadumisha utu katika miduara kupitia wimbo na hivyo kuufifisha udhalimu, mahakamani katika *Mafuta*, watu wanadumisha utabaka, ubaguzi na udhalimu kupitia kukaa kwao katika miduara ya unafiki, utabaka na unyanyasaji uliogubikwa na unafiki. Hivyo, anthroposenia inashamiri kwa kukamafleji katika unafiki, uongo na upofu. Ukweli huu unathibitishwa na mtunzi Mkangi katika riwaya ya *Mafuta* anapoeleza kuwa, “... kishemu kidogo katikati ya mduara huu [palikuwa wazi] ... kukikaa wazee wa kike na wa kiume [safu ya kwanza]. Walijibagua kwa kufuatiana na tofauti zao za maumbile kwa jinsi walivyokaa: kuangaliana kwa kuketi nusu mduara” (uk. 22). Hakika, maeneo ya mahakamani yanatumiwa na wenye uwezo kuwadhalilisha wanyonge.

Pesa zinaibuka kama mbolea ya kuinawirisha na kuinenepesha anthroposenia. Zahanati ya Mtoni Clinic inaashiria janibu zinazoyahifadhi, kuyakuza na kuyaendeleza maangamizi. Jengo hili la ghorofa moja linaendelea kujengwa na wataalamu tofautitofauti, kama vile; wanaochanganya sementi, mchanga na maji; mna wanaoshughulikia zege; mna seremala wakiwa na misumeno yao; wa lipu nao na miko yao na wengine waliofanya shughuli ainaaina

alimradi jengo likamilike kwa ufanisi. Mtunzi Mbogo akieleza kuhusu juhudi za binadamu kuyahifadhi na kuyabuni mazingira anamokulia, uchafuzi na uharibifu wa mazingira katika *Vipuli vya Figo* anasema kuwa, "... ilikuwa kama kundi la nyuki mzingani" (uk. 19). Pesa zinafanikisha ujenzi wa jumba hili, baada ya maiti kuzolewa figo na mioyo hutupwa mtoni ili mamba wapate lishe. Huu ni uchafuzi wa maji wa kiwango cha juu.

Mandhari anamoishi Magamba yanasawiri ulofa na ubaguzi wa hali ya juu kupitia hali yake duni. Kwa mfano, Dkt. Matoga anapozuru eneo lile wakiwa na Magamba, anatoa hadhari ya mashimo makubwa, mifereji na vidimbwi vya maji machafu. Mkweche wa Dkt. Matoga unayumba na kugonga chini ndani ya shimo na unazimika hapohapo. Hili linadhihirisha kuwa maafa hushamiri katika maeneo yenye ulofa. Kwa mfano, wanakijiji wana utamaduni wa kujiburudisha kwa nyimbo, ngoma na pombe haramu zinazopikwa na wao wenyewe. Eneo la *African Bush* katika hoteli ya *Village Inn* linaashiria mataifa ambayo huimarisha ubaguzi na maangamizi kwa ujumla kwa kuunajisi utamaduni asili na kuwaangamiza wanyama wa porini. Mathalani, ingawa sehemu hii imejengwa kwa majani, nyasi, makuti, viti vya miti vilivyosukwa kwa ngozi za ng'ombe na meza za matete na mianzi, inapalilia maangamizi ya wanyama wa porini kwa kiwango kikubwa kupitia chakula wanachotayarisha na mavazi ya wafanyakazi. Kadhalika, ingawa meza na viti vinamkumbusha mtu utamaduni wa asili, ule unaozingatiwa mle ni wa kisasa unaodumisha maangamizi.

Hili linadhihirishwa na Makasi na mhudumu wanapomfafanulia Angela kuhusu chakula kinachopatikana mle, kama vile nyama za nyati, swala na kanga. Makasi katika *Vipuli vya Figo* anasisitiza kuwa, "Hapa *African Bush* nyama zote ni za porini" (uk. 65). Mtangazaji wa ngoma pia anadhihirisha hatua inayofuata maangamizi ulimwenguni kote, ambapo huwalaghai watu kuwa yana raha kupitia dalili za arusi, kisha hujinasibisha na utamaduni wa eneo fulani halafu yakikomaa hujidhihirisha yenyewe na huzalisha maafa. Hili linawekwa bayana na mtangazaji katika *Vipuli vya Figo* anapoeleza kuwa, "... ya kwanza ya arusi, ya pili ngoma ya jando na ya tatu ... ya mazishi" (uk. 67). Isitoshe, mtangazaji anathibitisha hili anapohitimisha kuwa kilele kitakuwa kibwagizo cha mchawi wa wachawi, kinachoashiria maangamizi kweli.

Ubalozi wa Osantonio, ofisini mwa Balozi Suprano ni eneo linalopalilia uharibifu kupitia maangamizi ya wanyama wa porini. Hili linadhihirishwa na Dkt. Matoga anapolisawiri eneo lile likiwa na chungu kikubwa kilichoshonewa ngozi ya chui kukizunguka. Eneo la gereza linaloongozwa na kutawaliwa na Mkuu wa Magereza linasawiri utumwa kupitia uwezo wake wa kuwanyima wafungwa uhuru na utu wao kama binadamu. Hali hii ni mithili ya ile inayosawiriwa na mwandishi Mkangi katika riwaya ya *Walenisi*, ambapo Wachuna walijenga magereza kama njia ya kuwatawala wananchi kwa udhalimu bila pingamizi. Wote waliojaribu kuwadadisi Wachuna walitiwa gereza au kuuwawa. Emmanuel Mbogo anasawiri

seli tofautitofauti pale gerezani kama janibu za kuendeleza maradhi, ubaguzi, mateso na hatimaye maafa.

Kando ya Mto Rasi unapoingia baharini pana mamba wengi. Ikizingatiwa kwamba mamba ni taashira ya maangamizi kwa binadamu, basi eneo lile karibu na bahari, kando mwa mto, linasawiri eneo linalopalilia na kuhifadhi ajenti wa maangamizi. Baada ya Dkt. Matoga na wenzake kuzoa vipuli vya figo na mioyo kutoka kwenye maiti za maskini, viwete na makahaba, mabaki yanarushwa kwenye mto huo na mamba wanapata mavuno. Huu ni uchafuzi wa maji. Kwa mujibu wa TUKI (2006), Mdee na wengine (2015) na BAKITA (2022), mamba ni mnyama wa jamii ya kenge lakini mkubwa zaidi ambaye ana magamba na huishi kwenye maji. Pia, mamba hurejelea nyoka wa rangi nyeusi au kijani mwenye sumu kali sana. Katama Mkangi katika riwaya ya *Mafuta* na *Walenisi* na mtunzi Mbogo katika *Bustani ya Edeni* na *Vipuli vya Figo* wakikubaliana na maelezo haya wanaisawiri anthroposenia kupitia majoka makubwamakubwa. Hata hivyo, kutokana na kuishi kwa muda mrefu katika mazingira yanayotawaliwa na kifo, wenyeji wa Daluta, hasa wanaoishi karibu na Mto Rasi wamezoea athari hasi za maangamizi ingawa wanaangamia tu. Si kawaida binadamu kuyazoea maafa, na ndiposa Dkt. Charles anatetemeshwa mabega anapowaona mamba. Hili linaonesha kwamba wenyeji wa sehemu zile wameizoea anthroposenia na athari zake hasi na hatari kwa binadamu. Aidha, maeneo anamoishi Mzee Makolokoza yanasawiri utumwa kupitia ufukara unaoyatawala maeneo haya. Mwandishi Mbogo anafafanua kuwa, eneo lile limesheheni vibanda vya nyasi pamoja na vitoto vilivyoyachi vinavyotapakaa makamasi na nzi vifuani. Hali hii mbali na kuusawiri utumwa kupitia ulofa unaashiria uchafu na maradhi ya homa ya mapafu kwa vijana katika mataifa duni ya Afrika. Hali hii ni sawa na taswira ya nyumbani kwake Mzee Makolokoza. Dkt. Matoga anapofika wanaambatana pamoja na Mzee Makolokoza hadi kwenye kibanda kidogo cha mabati ya madebe.

Mtaa wa *Freedom Avenue*, mjini Daluta ni eneo linalosawiri utabaka na maangamizi na pia linayaendeleza kupitia shughuli za Nyau, Kipanga na Shipe. Mtaa wenyewe uko kimya ingawa kinatibuliwa hapa na pale na mikoromo ya fukara waliolala kwenye baraza za majumba kadhaa. Katika kile kimya, kitoto chenye njaa kinapasua hewa kwa kilio baada ya kuzabwa kofi na mamake. Kitoto chenye kinalia kutokana na njaa lakini mamake ambaye hana mbele wala nyuma na anayetafunwa na njaa pia anakitusi kitoto na kukizaba kofi. Kipanga anavutiwa na kilio kile cha kitoto kile kidogo pamoja na kauli ya mama yule mzazi anayemlaani mwanawe katika *Vipuli vya Figo* kuwa, “Lala! Shenzi we!” (uk. 163). Kitoto kile kinaendelea kulia kwa sauti ya chini lakini kinanyamaza baada ya babake kukipatia kipande kidogo cha mkate. Babake ni kipofu. Mbali na kitoto kinachopewa kipande cha mkate na babake, mna vijana wawili, ndugu za kitoto kile, wa umri kati ya miaka kumi na kumi na mitano.

Wamelala kwenye vigunia kwa amani, huku wakikoroma. Umaskini, ulemavu na njaa vinatawala familia hii ya mzee ambaye ni kipofu. Mtoto baada ya

kupewa kipande cha mkate na babake, anaketi na kuumeza kiasi kwa meno yake na kuutafuna kwa muda mrefu kutokana na upungufu wa mate mdomoni ya kuulainisha ili aumeze. Utafunaji huu ukiendelea, kifua chake kilicho wazi kinapigwa na baridi pamoja na mbavu zake za matete zinazolala kwa unyonge. Baridi inampiga kutoka mgongoni hadi tumboni. Kwa mtoto mdogo kama huyu, hali hii mbali na kumnyima haki zake za kimsingi, inamzorotesha kiafya na kiukuaji. Hivyo, ufukara tofauti na kuathiri afya na mahusiano ya binadamu, hudidimiza kizazi kwa lengo la kukikausha. Kutokana na ukosefu wa chakula, mtoto yule anapomeza kile kipande cha mkate, uchungu unaompata unalifanya chozi la uchungu na maumivu kooni litiririke katika mashavu yake laini na dhaifu.

Baada ya kuipakia familia ile kwenye friji, Nyau anachukua msumeno wa umeme na kwa ushabaha analenga meno yake juu ya kila kichwa kwa zamu na kuvipasua vichwa vyao. Mwandishi anadhihirisha hali hii anapoeleza katika *Vipuli vya Figo* kuwa, ‘Alichungulia kidogo mle ndani akaona damu na ubongo vinafoka; akafunga lango la friji’ (uk. 164). *Nkrumah Street* pia linasawiriwa kama eneo linalopalilia ulofa na halafu mauti. Nyau, Shipe na Kipanga wanafika sehemu yenye vibanda vya makaratasi na vipande vya mabati na wanaliegisha gari karibu na vibanda hivi. Sehemu hii ni uwanja katikati ya supamaketi na posta. Ni sehemu ambayo wanyonge wengi walijenga vibanda vya makaratasi usiku kwa minajili ya kujipa lepe la usingizi. Asubuni ilipobisha walikuwa wanavibomoa na kuyaweka makaratasi yale kwenye maboksi na kuyahifadhi maboksi yenyewe kwenye maeneo ambapo yasingenyeshewa na mvua wala kukojoledwa na walevi.

Ingawa Halmashauri ya Jiji la Daluta ilikuwa imejaribu mara nyingi kuwakanya na kuwafukuza kina yahe hao wasije wakajenga wala kulala uwanjani, wanyonge walibakia palepale na hata kuongezeka. Mwandishi Mbogo anataja kuwa baada ya muda vibanda vile viliibuka tena kwa wingi kama uyoga. Chumba kinachohifadhi friji katika Zahanati ya *Mtoni Clinic* kinasawiri maangamizi kupitia shughuli zinazofanikishwa mle na maiti wanaohifadhiwa mle baada ya mauaji ya kikatili. Ikumbukwe kwamba, kabla ya Nyau kuwapasua vichwa maskini huwa bado wako hai ingawa wakiwa wamezirai kutokana na dhiki na dhuluma za aina tofauti. Baada ya Nyau, Shipe na Kipanga kuwapakua wanyonge kutoka *Nkrumah Street*, Nyau anazika msumeno vichwani mwao na kuwaangamiza kisha kulifunga friji.

Emmanuel Mbogo anasawiri uhalisia wa mauti chumbani kupitia maelezo yake ya moja kwa moja katika *Vipuli vya Figo* kuwa, “Harufu ya damu, uozo na fukuto la mabaki ya nyama ya maiti waliopasuliwa jana lilikuwa limehanikiza mle ndani – halivumiliki” (uk. 165). Hali hii inaashiria kuwa maafa huzalisha athari ambazo huwa hazivumiliki. Maiti wanaotoa uozo na uvundo ni wale wa familia ya mtoto, vijana wawili, baba na mama waliokuwa wametoka kwenye viambaza vya majumba yaliyojengwa kandokando mwa barabara ya *Freedom Avenue* mjini Daluta. Mji wa Daluta ni eneo linalopalilia maangamizi kwa kiasi kikubwa. Mathalani, kutokana na ule uozo na uvundo kwenye friji, Nyau anawakumbusha

wenzake haja ya kutupa ile mizoga ya maiti iliyosalia baada ya kudondolewa vipuli vya figo na mioyo.

Baada ya kuungwa mkono na Shipe na kisha Kipanga, wanasaidiana kubeba mfuko imara wa plastiki wenye nyamanyama tele na mifupa kibao ya mabaki ya maiti na kuiingiza ndani ya gari. Halafu wanaondoka *Mtoni Clinic* na kuelekea kwenye daraja kuu la Mto Rasi. Wanapofika katikati mwa daraja, Kipanga anapiga gari breki na kisha kulirejesha nyuma karibu na ukingo wa daraja ili kurahisisha upakuaji wa mfuko. Hatimaye, Nyau na Shipe wanashuka na kuusukuma mtumba ule wa plastiki hadi ndani ya Mto Rasi, ambapo mamba wakubwa wanafurahia minofu yao ya hisani ambayo hawajui inatokana na hisani ya Dkt. Matoga.

Eneo jingine linalofanikisha ufukara na utumwa katika riwaya ya *Vipuli vya Figo* ni lile la Sokota. Eneo hili linasheheni mabanda ya malaya wa Jiji la Daluta. Kutokana na utepetevu wa serikali wa kutoendeleza eneo la Sokota, linazagaa vibanda vya mbavu za mbwa vilivyoezekwa madebe na makaratasi ya plastiki, wanamoishi malaya wa jiji na kuendeleza shughuli za ukahaba mle vibandani. Mintarafu ya mwandishi Mbogo, plastiki ni ishara ya anthroposenia katika mazingira duni kutokana na ishara kwamba zinatumwa aidha kuhifadhi mabaki ya maiti au kuezeka mabanda ya waduni. Usiku, vibanda hivi hujitambulisha kwa mwangaza hafifu kutoka kwa vikoroboi ambavyo hupangwa mstari, katika kila kibanda. Wanawake kutokana na ulofa hujibanza, kila mmoja mlangoni mwake akisubiri wanaume wenye haja ili awape huduma. Anthroposenia inazidi kudhihirishwa na mwandishi pale anapomsawiri mwanamke kama kifaa kinachopangwa kwenye gwaride na kukaguliwa na mwanamume.

Watson na Watson (2007) wanaeleza kuwa udhalilishaji na ubidhaishaji wa mwanamke katika biashara ya utumwa ni suala lililomnyima sio tu binadamu utu, ila jamii nzima. Kwa mujibu wa waandishi Mbogo na Mkangi katika riwaya teule, wanapendekeza utu kama mbinu mwafaka na madhubuti ya kukabiliana na anthroposenia. Akina Nyau wanakubaliana kuwa eneo zuri la kufanya uwindaji wa vifaa ni la Sokota. Wanawarejelea wanawake kama vifaa na hivyo kuwanyima utu. Hivyo, katika maeneo ambayo hudidimiza utu au hata shughuli ambazo hudhoofisha utu, maafa hushamiri. Mtunzi Mbogo kwa mfano, anadhihirisha anthroposenia kupitia biashara ya ukahaba katika *Vipuli vya Figo* anapoeleza kuwa, "... bei za maduka haya ilikuwa moja – si ya "nipunguzie tafadhali," mnunuzi alilipa na kumaliza haja yake, basi!" (uk. 166). Ingawa hili linaashiria uozo wa maadili linasisitiza madhara ya ufukara katika jamii.

5.0 Hitimisho

Katika makala hii imedhihirika kuwa fasihi, hususani riwaya ya Kiswahili, imefanikiwa kuielimisha, kuifahamisha na kuipambanulia jamii kuhusu mchango wa jiografia kama mtaimbo endeshi wa anthroposenia katika kuikuza na

kuiendeleza anthroposenia ulimwenguni. Emmanuel Mbogo na Katama Mkangi wamefanikiwa kudhihirisha kinagaubaga namna riwaya ya Kiswahili inavyochangia kuhamasisha jamii kupalilia anthroposenia kwa njia ya moja kwa moja au isiyo ya moja kwa moja. Jiografia ya binadamu imeibuka kuwa kirutubishi kikuu katika kupalilia anthroposenia, hususani barani Afrika. Waandishi wa riwaya teule zilizohakikiwa wamedhihirisha kuwa sheria hukiukwa katika nchi za Afrika na wafanyakazi hulipwa mishahara duni. Hivyo, makala hii imefanikiwa kuonesha kuwa jiografia ya binadamu ni mtaimbo endeshi wa anthroposenia, si tu barani Afrika pekee bali pia ulimwenguni kwa jumla.

Marejeleo

- BAKITA (2015). *Kamusi Kuu ya Kiswahili*. Nairobi: Longhorn Publishers.
- BAKITA (2022). *Kamusi Kuu ya Kiswahili (Toleo la 3)*. Nairobi: Longhorn Publishers.
- Ballard, S. (2023). *Art and Nature in the Anthropocene Planetary Aesthetics* (Toleo la 1). London: Routledge.
- Chacha, L.M. (2003). *Mwongozo wa Walenisi*. Nairobi: Africawide Network.
- Clark, T. (2015). *Ecocriticism on the Edge The Anthropocene as a Threshold concept*. London: Bloomsbury Academic An imprint of Bloomsbury Publishing Plc.
- Collins, J.J. (Mh.). (2014). *The Oxford Handbook of Apocalyptic Literature*. New York: Oxford University Press.
- Coughlin, M. na Gephart, E. (2020). *Ecocriticism and the Anthropocene in Nineteenth – Century Art and Visual Culture*. New York, NY and London: Routledge Taylor & Francis Group.
- De Cristafora, D. na Cordle, D. (2018). “Introduction: The Literature of the Anthropocene”. *C21 Literature: Journal of 21st – Century Writings*. 6(1): 1–6. Inapatikana katika <https://doi.org/10.16995/c21.73>. Ilisomwa tarehe 7 Julai 2021.
- Filipova, L. (2023). *Ecocriticism and the Sense of Place* (Tol. 1). London: Routledge.
- Garrard, G. (2004). *Ecocriticism*. New York: Tylor & Francis Group, Routledge.
- Garrard, G. (2023). *Ecocriticism* (Toleo la 3). New York: Routledge.
- Glotfelty, C. na Fromm, H. (Wah.), (1996). *Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*. London: The University of Georgia Press.
- Head, L. (2018). *Hope and Grief in the Anthropocene: Re-conceptualising human-nature relations* (Toleo la 1). New York: Routledge.
- Howarth, B.R. (1996). “Climate Changes and Overlapping Generations”. *Journal of Contemporary Economic Policy*. 14(4): 100-111. Inapatikana

- katika <https://doi.org/10.1111/j.1465-7287.1996.tb00637.x>. Ilisomwa tarehe 10 Novemba 2021.
- Maathai, W. (2009). *The Challenge for Africa*. Britain: William Heineman.
- Mbatiah, M. (2019). "Dhima ya Fasihi katika Mshikamano wa Kitaifa: Tathmini ya Tungo za Tom Olali." *Mwanga wa Lugha*. 3(2): 1-14.
- Mbogo, E. (1996). *Vipuli Vya Figo*. Nairobi: East African Educational Publishers.
- Mbogo, E. (2002). *Bustani ya Edeni*. Nairobi: Longhorn Publishers (K).
- Mdee, J.S., Njogu, K. na Shafi, A. (2015). *Kamusi ya Karne ya 21*. Nairobi: Longhorn Publishers.
- Mkangi, G.C.K. (1984). *Mafuta*. Nairobi: Heinemann Educational Books (East Africa).
- Mkangi, G.C.K. (1995). *Walenisi*. Nairobi, Kenya: East African Educational Publishers.
- Moore, J.W. (2015). *Capitalism in the Web of Life. Ecology and the Accumulation of Capital*. London: Verso.
- Moore, J.W. (Mh.). (2016). *Anthropocene or Capitalocene? Nature, History, and the Crisis of Capitalism*. Oakland, CA: KAIROS PM Press.
- Moore, J.W. (2017). The Capitalocene, Part I: On the Nature and Origins of Our Ecological Crisis. *The Journal of Peasant Studies*. 44(3): 594-630. Inapatikana katika <https://doi.org/10.1080/03066150.2016.1235036>. Ilisomwa tarehe 22 Februari 2021.
- Moore, J.W. (2018). The Capitalocene Part II: Accumulation by Appropriation and the Centrality of Unpaid Work/Energy. *The Journal of Peasant Studies*. 45(2): 237 – 279. Inapatikana katika <https://doi.org/10.1080/03066150.2016.1272587>. Ilisomwa tarehe 25 Februari 2021.
- Moseley, W.G. na Otiso, K.M. (Wah.). (2023). *Debating African Issues: Conversations Under the Palaver Tree*. New York (NY): Routledge.
- Mvumbi, F.N. na Ngumbi, E.K. (2015). *Companion to research methodology: focus on humanities, education and social science*. Nairobi: CU
- Nabea, W. na Ngugi, P. (2012). Kiswahili Poetic Aesthetics: From the General Identities to the African Prodigy. *Journal of Literary Studies; Routledge*. 28(2): 83 – 98.
- Ndalu, A.E., Babusa, H. na Mirikau, A.S. (2014). *Kamusi Teule ya Kiswahili: Kilele cha Lugha*. Nairobi: East African Publishers.
- Oliver, L. (2016). *The Postcolonial Intellectual: Ngugi wa Thiong'o in Context*. New York, NY: Routledge Taylor & Francis Group.
- TUKI (2013). *Kamusi ya Kiswahili Sanifu*. Nairobi: Oxford Press.
- TUKI (2014). *Kamusi ya Kiswahili Sanifu (Toleo la 3)*. Nairobi: Oxford University Press.

- TUKI (2006). *English-Swahili Dictionary*. (Toleo la 3). Mauritius. Book Printing Services. Wafula, R.M. na Njogu, K. (2007). *Nadharia za Uhakiki wa Fasihi*. Nairobi: The Jomo Kenyatta Foundation.
- Waithiru, A. K. (2019). *Matumizi ya Taashira Kuangaza Jiografia na Utandawazi Katika Tamthilia za Zilizala na Sudana*. Tasnifu ya Umahiri (Haijachapishwa). Chuo Kikuu cha Laikipia.
- Waithiru, A.K., Nabea, W.K., na Onyango, J.O. (2021). "Uamilifu wa Taashira Katika Tamthilia za Zilizala na Sudana." *Mwanga wa Lugha*. 6 (1): 43-54.
- Waithiru, A. K. (2022a). "Symbols of the Sentient House of Usher: An Ecocritic Approach." *East African Journal of Education Studies*. 5(2): 369-376. Inapatikana katika <https://doi.org/10.37284/eajes.5.2.812>. Ilisomwa tarehe 7 Februari 2023.
- Waithiru, A. K. (2022b). "Tathmini ya Binadamu na Mazingira katika Riwaya ya Nakuruto." *Mwanga wa Lugha*: 7(2): 163 – 171.
- Waithiru, A.K. (2025a). "Urithi wa Vivuli: Kufichua Nyuzi za Baada ya Ukoloni katika Riwaya ya Nguu za Jadi." *Mulika*. 43(2): 351-370. Inapatikana katika <https://doi.org/10.56279/mulika.na43t2.9>. Ilisomwa tarehe 10 Machi 2025.
- Waithiru, A.K. (2025b). "Mdhihiriko wa Anthropolosia katika Riwaya za Bustani ya Edeni na Vipuli vya Figo: Misukumo ya Tamaa na Ulofa." *Nuru ya Kiswahili*. 3(2): 1-23. Inapatikana katika <https://doi.org/10.58548/2024nuru32.0123>. Ilisomwa tarehe 12 Machi 2025.
- Wamitila, K.W. (2002). *Uhakiki wa Fasihi Misingi na Vipengele Vyake*. Nairobi: Phoenix Publishers.
- Wamitila, K.W. (2003). *Kamusi ya Fasihi; Istilahi na Nadharia*. Nairobi: Focus Publications.
- Wamitila, K.W. (2010). *Kanzi ya Fasihi 1: Misingi ya Uchanganuzi wa Fasihi*. Nairobi: Vide-Muwa Publisher.
- Wamitila, K.W. (2022). *Kamusi Pevu ya Kiswahili* (Toleo la 3). Nairobi: Vide-Muwa Publisher.
- Watson, N.R. na Watson, R. (2007). *Back to Nature: The Green and the Real in the Late Renaissance*. Pennsylvani: University of Pennsylvania Press.
- Yin, K. (2014). *Case study research: Design and methods*. Thousand Oaks: Sage Publications.